

Modruški, *Oratio in funere Reverendissimi domini D. Petri Cardinalis Sancti Sixti habita* (3 izdanja), Franjo Petrić *De Historia dialoghi X* (3 izdanja), itd.

Ovdje je zanimljivo naglasiti da u Franolićevu popisu nalazimo i znatan broj filozofskih djela – primjerice, Herman Dalmatin, *De Essentiis*, Juraj Dragišić, *Dialectica nova, Propheticae Solutiones, De natura caelestium spiritum quos ancelos vocamus*, Franjo Petrić, *Nova de Universis Philosophia, Discussiones Peripateticae*, Andrija Dudić, *De cometarum significatione Commentariolus*, Pavao Skalić, *Miscellanea*, Juraj Dubrovčanin, *Peripateticae Disputationes* itd. Uz to, popis sadrži i veći broj djela Matije Vlačića Ilirika, Marka Marulića, Marka Antuna de Dominisa, Rudera Boškovića itd.

Treba zaključiti da Franolićeva *Works of Croatian Latinists Recorded in the British Library General Catalogue* pružaju veoma korisnu informaciju istraživačima hrvatskoga kulturnoga naslijeđa i predstavljaju značajan prinos razvoju hrvatske bibliografije.

DARIO ŠKARICA

Filozofija odgoja. Izbor tekstova hrvatskih pisaca, priredio Ivan Čehok, Školska knjiga, Zagreb, 1997.

Malobrojnim pregledima hrvatske filozofije nedavno je, pod gornjim naslovom, pridružena svojevrsna hrestomatija tekstova hrvatskih autora od Petra Pavla Vergerija Starijeg (1370–1444) do Nikole Gučetića (1549–1610) pa od Franje Račkoga (1828–1894) do Vladimira Filipovića (1906–1984) koji problematiziraju ono što danas zovemo filozofijom odgoja. Njezin je priređivač Ivan Čehok, predavač na istoimenoj katedri Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu. Namjera mu je, kako kaže u predgovoru, ponuditi kratki historijski prikaz razvoja odgojne misli u Hrvatskoj, da bismo rasvjetljenjem vlastite tradicije mogli doći do njenog plodonosnog prenošenja u našu suvremenu odgojnu i znanstvenu misao. Potrebno je »izgraditi forum za ophođenje s vlastitom idejnom poviješću da bismo mogli vidjeti gdje su ukorijenjene naše vlastite misli i naše vlastito djelovanje.« No, rasprave, kratki članci, odlomci iz djela, uz odgojnu problematiku, ulaze i u psihološke, društvenoteorijske pa čak i prirodnoznanstvene postavke, tako da ovaj zbornik ujedno daje i uvid u narodnu povijest u općekulturnom smislu.

Odgoj nije, smatra priređivač, samo jedan od mogućih filozofskih problema. Svaka spoznaja, a posebno filozofska, osvješćuje se, odnosno diže do istine upravo kroz odgoj. »Filozofija kao mišljenje i samomišljenje čovjeka jest bitno odgoj i samoodgoj, jer samo čovjek koji reflektira o svojoj vlastitoj opstojnosti može uzgajati ili odgajati svoje vlastite ljudske mogućnosti«. Razmišljati o odgoju i odgojno djelovati znači iskušavati bitne mogućnosti mišljenja i djelovanja, odnosno baviti se filozofijom. S druge strane, to znači da takozvane edukacijske znanosti koje se s vremenom sve više osamostaljuju nisu moguće bez najuže sprege s filozofijom.

Filozofija odgoja u ponuđenim tekstovima hrvatskih filozofa ne nadaje se kao neka samostalna disciplina. Tek u novijim tekstovima možemo tražiti njeno disciplinarno utemeljenje, dok će stariji tekstovi »*snažnije izraziti filozofski pathos promišljanja odgoja*«.

Zbornik počinje Vergerijevom knjižicom »*O plemenitim običajima i slobodnim umijećima*« u prijevodu, za ovo izdanje, Š. Selaka. Djelo ovog Istranina s početka 15. stoljeća utjecalo je na pokret i obnovu *devotio moderna* kod Hrvata, a u širem europskom kontekstu predstavlja početak novog promišljanja odgoja i obrazovanja, utemeljenje humanističkih obrazovnih ideala i stvaranje novih znanstvenih paradigmi. Navedeno djelo u dijaloškoj formi govori o načinima prepoznavanja značaja i plemenitosti duha kod mladih ljudi i kako ih kroz slobodna umijeća (*artes liberales*) valja obrazovati. Odlikuje se pronicljivim analizama društvenih običaja.

Slijede kraći izvadci iz poznatog Marulićevog »*De institutione bene vivendi*« i Petrićevog »*Sretnog grada*« (1533). Dok se Marulić obraća hrvatskom (splitskom) puku zornim predočavanjem biblijskih primjera, da bi što jače upozorio na to što je dobro, a što zlo, naš najpoznatiji filozof, daleko od domovine, filozofira u zadnjem poglavlju svog prvijenca o političkim vidicima odgoja i obrazovanja. No, da djela Petrićeva nisu bila bez odjeka u našim krajevima, svjedoči slijedeći prinos, tekst Nikole Gučetića (1549–1610), inače ovdje prvi put objavljen u hrvatskom prijevodu: »*O upravljanju obitelji*«. U njemu nalazimo misli, Gučetić će reći, »*nikad dovoljno hvaljenog Petrića*«. Citira se da »*očevi moraju časno podučavati svoju djecu kao što su ih majke dužne hraniti koliko im je potrebno*« ili »*Neka djeca ne slušaju ništa što je besramno, jer opakim riječima, naime slijede, opaka djela*« ili »*Gdje su pak (djeca) dobro odgojena, ne traže drugog zadovoljstva*«.

Gučetić smatra da očevi mogu svoju djecu odgajati samo do njihove sedme godine, a sljedeća dva sedamljeća trebaju ih »*prepustiti u ruke časnih i vještinama iskusnih učitelja*«. Ovi pak moraju uz to biti i »*promišljeni izumitelji novih stvari, jer kada ne bi tako bilo, očevi bi mogli izgubiti novac, a djeca vrijeme i napor*«. A djecu će najbolje odgajati i usmjeravati primjerima iz svoga života, a ona će prema njima »*biti dragovoljna i blaga, a ne ohola i gruba, jer kako kaže Seneka, plemenitost ljudske duše više se pokazuje pomoću ljubavi, negoli pomoću sile, te ako se s djecom postupa blagorodno, i ona će uzvraćati ljubavlju i pažnjom svojim učiteljima, ako im ovi iskazuju svoju ljubav. Strah je slab čuvar dugotrajnosti*«.

Nakon Gučetića sve do polovice 19. stoljeća u zborniku nailazimo na vremensku prazninu. To je razdoblje kad je kod nas, tvrdi priređivač, oslabilo uvjerenje u moć znanstvenog mišljenja. Školstvo je napredovalo, ali nije došlo do značajnijih pomaka u filozofskoj refleksiji o odgoju. I u tom razdoblju ima istaknutih autora (Habdelić, Mulić, Čučić, S. Ilijašević). Njihovo preuzimanje u zbornik svjedočilo bi o jednom razdoblju naše odgojne misli, ali zbog danas teško razumljiva jezika bili bi potrebni veći zahvati u tekst, što traži jedan dodatni napor.

Prvi utjecaji novovjekovne filozofije vidljivi su u tekstovima Franje Račkoga (1828–1894) »*Kakva da bude naša prosveta*« i Stjepana Basarićeka (1848–1918) »*O svrsi uzgajanja*«, a posebno u tekstovima Franje Markovića (1845–1914) »*Uvod u peda-*

gogiku« i »Sustav općenite pedagogike«. Ova dva teksta čine dio rukopisne građe pod nazivom *Pedagogika* i u ovom zborniku se po prvi put objavljuju. U njima je, kao i kod Basaričeka, prisutan utjecaj Herbarta. Među ostalim, tu nailazimo na kratku razdiobu pedagogije, određenje njenih osnovnih pojmova, kao što su nauk, odgoj i stega te upućivanje na higijenu i fiziologiju kao pomoćne znanosti. Posebno su značajni oni dijelovi koji se odnose na srednjoškolsku i gimnazijsku pedagogiju, gdje se na primjerima pokazuje što je to učiteljsko umijeće i koje su metodičko-didaktičke zakonitosti izvođenja nastave.

Albert Bazala (1877–1947) zastupljen je člankom »O ideji prosvjete«. Odatle počinje novi kontinuitet hrvatske filozofske refleksije o odgoju koji se može pratiti sve do danas. Tu se odgojno-obrazovni čin uzdiže među najznačajnije oblike čovjekova djelovanja. Kroz njega se čovjek podiže »iz stanja skučenosti, u kojem sile njegove, vezane i potisnute, ne nalaze potpuna oduška«. To je ustajanje »na snažniji život«, pokretanje čovjekovih latentnih sila. Prosvjeta »oživljuje neživo i osješćuje nesvjesno, jer mrtvo je što nije zadahnuto duhom i slijepo što nije osvjetljeno svjetlom uma«. U njoj su na djelu zakon slobode i zakon harmonije kao zakoni života u zaokretu prema duhu. Sloboda se ne sastoji u samovoljnom razmetanju i u bezobzirnom isticanju. Slobodan čovjek nastupa svojom mišlju i svojom voljom, ali ne samo u svoje ime već u ime duha koji je upoznao i osvojio. Prosvjeta ne osposobljava čovjeka samo za određenu stručnu djelatnost već mu pomaže »da se sabere, da s individualnog stajališta obujmi čitavo bivstvo, cjelinu života i sav krug, što se oko njega i nad njima rasprostire«.

Naravno, nije bilo kakav odgoj u službi uspostavljanja tako visokih ciljeva. Ukoliko nije autentičan, on može postići sasvim suprotne efekte. Tako Pavao Vuk-Pavlović (1894–1976) u tekstu »Teorija i odgojna zbilja« smatra da se može govoriti o plićem i dubljem odgoju kao što se govori o plićoj i dubljoj umjetnosti ili religioznosti.

Kako je riječ o jednom od naših najvažnijih filozofa odgoja, priređivač mu je posvetio više prostora, pa u zborniku nailazimo i na tekst »Uzgoj, odgoj i obrazovanje«. Tu Vuk-Pavlović upozorava na razliku između obrazovanja i izobrazbe. Izobrazba čini čovjeka prikladnim članom socijalnog kruga, uključuje ga u radnu zajednicu i zaustavlja se na tlu pragmatične svršnosti, »ne prodire u dubinu sloja socijalnih svrha u koju čovjek treba da uroni, hoće li da u primjerenoj punoći potvrdi duhovno svoje bivstvo«. S druge strane, obrazovanje stvara uvjete i razvija sposobnosti duhovnog odnosno kulturnog prilagođavanja. Obrazovan čovjek nije samo izobražen za struku i tako osposobljen za izvršavanje zvanja već je on u stanju razumjeti duhovne i duševne osnove svoga zvanja, odnos prema drugim zvanjima. On će razumjeti i svoga bližnjega, socijalnu vezu koja ga s njim veže. On će razumjeti duh zajednice kojoj pripada, duh koji omogućuje njeno jedinstvo.

Gotovo u svakom tekstu, od Račkoga nadalje, vidi se koliko naši filozofi naglašavaju potrebu razumijevanja duha naroda u odgojno-obrazovnoj teoriji i praksi, a time i u životu same zajednice. Tako Bazala, u prije spomenutom tekstu, ističe da je narod temeljni oblik skupnoga duševnog života. Filozofija kao mišljenje ideje uvijek se veže uz jezik naroda kao što se i pedagogija kao živa filozofija odnosi na narodnu prosvjetu. Stjepan Matičević (1880–1940) u tekstu »Priroda, kultura i odgoj« problematizirat će

značenje upravo nacionalne kulture, a time obrazovnog ideala koji proizlazi iz nacionalnih posebnosti. Nerazumno je kad pripadnik *»jednog naroda, jednog kulturnog kruga, jednostavno, želi imitirati drugi narod, drugi 'kulturni stil', jer takav čovjek može – iako je najdarovitiji – uvijek samo djela manje vrijednosti stvarati, mora uvijek ostati manje više imitator, naprosto zato jer ne živi svojim životom, životom sebe samoga i svoga naroda, ne upotrebljava svoje sile, kako mu ih je priroda udijelila i život razvio, pa zato ne može ni svoje najbolje dati i učiniti nijedno djelo onako dobro i vrsno, kako bi po prirodnom glasu u sebi mogao.«* No, pritom se ne smije zaboraviti da je svaka pojedinačna kultura izraz, forma, vanjština jedne općenite, trajne i nužne apsolutne jezgre, općeg ljudskog i vječnog sadržaja.

Ukazujući na najviše kulturne vrijednosti, koje nadilaze sve pojedinačne nacionalne ili individualne manifestacije, ukazujući na carstvo vrijednosti, najviših i neoborivih ideja i ideala, Matičević postavlja središnje pitanje pedagogije. To je pitanje o zadnjoj i osnovnoj obrazovnoj orijentaciji. Odgovarajući na njega mi kao pedagozi dajemo *»našem obrazovnom nastojanju pravi smjer i cilj i time se konačno oslobađamo i pedagogijskog relativizma, koji bi nam zapravo oduzeo svaki pedagogijski kompas i time mogao ugroziti i sav naš odgojni rad.«* (Problematiziranje kulture i njenog odnosa prema prirodi i nagonu pod utjecajem novokantovaca, pokušaj razrješenja tog odnosa kroz fenomen odgoja opće je mjesto svih tekstova u drugom dijelu zbornika. Da bi pokazao što veće bogatstvo raznolike recepcije, a i originalne doprinose, priređivač je uvrstio i članak Stjepana Patakija (1905–1953) *»Razvoj čovjeka i obrazovanje ličnosti.«*)

Odgoj je veoma zahtjevna djelatnost. Za Bazalu je to suprotstavljanje prirodnoj nužnosti i zaokret u slobodu i harmoniju duha. Matičević će reći da je to oslobađanje od *»slijepog, mehanički nužnog prisilja nižih, animalnih nagona, oličenih prije svega u svom onom gotovo svemoćnom i svagda nazočnom egoizmu, da izmogne doživljavati više vrijednosti i u slobodi duha kulturnija djela stvarati.«* Ova borba nadilazi ljudske moći. Zato Stjepan Zimmermann (1884–1963) govori o potrebi sprege odgoja s religijom. U tekstu *»Religija i odgoj«* on kaže da ona *»utječe na odgoj, daje mu izvjesni pravac, neku ideološku orijentaciju.«* Odgajati za religiju za Zimmermanna znači boriti se protiv lakoumnosti, površnosti, nekritičkog pristajanja uz tuđa mišljenja. Religiozan čovjek ne posjeduje neko apstraktno znanje, već znanje koje ima moć, znanje koje utječe na život.

Vladimir Filipović (1906–1984) u zadnjem članku zbornika *»Pedagogija i aksiologija«* razotkriva ono pedagoško mišljenje i praksu koja se poziva na vrijednosti, a ne može ih ozbiljiti. Odgajatelj mora imati jasno postavljen odgojni ideal, on mora znati kamo hoće da bi mogao naći najbrže i najkraće putove. Ne smije se prepustiti nekoj neodređenoj intuiciji ili instinktu. On mora imati jasnu kulturnu orijentaciju, nazor na svijet i život, mora biti upućen u znanstvene rezultate nauka o vrijednostima. Samo tako će moći u određenoj situaciji i danim kulturnim dobrima ukazati na neprolazne vrijednosti, zbog kojih, preko kojih i pomoću kojih treba svog odgajnika voditi. Odgajatelj ne može voditi odgajnika prema cilju koji sam ne vidi.

Živimo u vremenu krize odgojnog ideala što je razlogom, kaže Filipović, mnoštva struja u suvremenoj pedagogiji. Ta kriza proizlazi iz neosjetljivosti za vrednote. *»Ukoliko tko više nasluti vrednote (dane u običajima, idealima, kulturnim dobrima) toliko*

dublje može ući u smisao kulturnog života svoje sredine i uspješnije raditi na njenom napretku.« U buđenju osjetljivosti za vrednote može nam pomoći aksiologija. Kroz nju je »otkriveno vrijednosno područje koje stoji u dubokoj vezi sa svim pitanjima života i kulture. Aksiološko pitanje nije neko akademsko pitanje«.

Ovi stavovi Vladimira Filipovića, a i mnogi drugi navedeni u ovoj hrestomatiji, navode nas na zaključak da ne može biti istinskog odgoja i obrazovanja bez uvažavanja filozofije, i to ne filozofije kao neke akademske discipline, već filozofije kao jedne duhovne moći doživljavanja vrijednosti i moći prenošenja te vrijednosti na druge. Tu moć mora imati svatko tko hoće biti, da se poslužimo Pavlovićevim jezičnim distinkcijama, *odgajatelj*, a ne samo *uzgajatelj*, tko hoće *obrazovati*, a ne samo *izobražavati*. Zato će ovaj zbornik biti orijentacija ne samo filozofima već svima onima kojima je zaista stalo do odgoja i obrazovanja u nas, a posebno onim koji su u ovu ozbiljnu aktivnost neposredno uključeni.

ĆIRIL ČOH

Nikola Vitov Gučetić, Upravljanje obitelji, s talijanskog prevela Maja Zaninović, priredio Marinko Šišak, »Biblioteka Scopus« 3 (Zagreb: Sveučilište u Zagrebu / Hrvatski studiji – STUDIA CROATICA, 1998), 355 str.

Godinu dana nakon pokretanja *Scopusa* (1996), časopisa za filozofiju koji uređuju studenti Hrvatskih studija Sveučilišta u Zagrebu, osnovana je knjižnica pod imenom »Biblioteka Scopus«. Iz uredničke najave na ovitku knjige doznajemo da u temeljnu orijentaciju biblioteke spada i »objavljivanje prijevoda filozofskih djela koja ne postoje na hrvatskom jeziku: u prvom redu klasika filozofije i to od antičkih do suvremenih autorâ«. Tako, u nizu najavljenih prijevoda treća knjiga »Biblioteke Scopus« donosi prijevod spisa *Governo della famiglia*, koji je dubrovački vlastelin i hrvatski filozof Nikola Vitov Gučetić (1549–1610) objavio 1589. godine u Veneciji.

Proučavanje Gučetićeve djela u posljednja dva desetljeća uokviruju dva sintetička prikaza – monografija Ljerke Schiffler iz 1977. i periodizacija Gučetićeve filozofskog razvoja u studiji Ivice Martinovića iz 1997.¹ Ti prikazi, svaki iz svoga vidika, upućuju na širinu Gučetićevih interesa koji se kreću u rasponu od metafizike, preko filozofije prirode, meteorologije, astronomije i filozofije ljubavi, pa sve do ekonomije, političke filozofije i teologije. Zbog raznolikosti tema i izvornosti pristupa Gučetića možemo

¹ Ljerka Schiffler-Premec, *Nikola Gučetić*, Zagreb: Studentski centar Sveučilišta u Zagrebu, 1977; Ivica Martinović, »Kasnorenesansni filozof Nikola Vitov Gučetić«, *Zbornik Dubrovačkog primorja i otoka* 6 (1997), str. 203–225.